

'TXISTU', 1927

EUSKARAZKO

LEHEN KOMIKIA

Argia aldizkariarekin batera argitaratu zen *Txistu*, hamabostero. Abdon Gonzalez de Alaizaren eta Madrilen ari ziren unibertsitate ikasle zenbaiten eskutik etorri zen. Hamasei zenbaki kaleratu eta utzi zioten publikatzeari, behar besteko harpidedunik ez lortuta.

 MIEL A. ELUSTONDO

Iragan mendeko 20ko eta 30eko hamarkadetan goia jo zuen euskarazko prentsak. Esaterako, 1919-1921 artean hamabost aldizkari sortu ziren batetako eta besteko euskal herrietan. Zehatz esatera, 1922an euskara hutsezko hamar aldizkari argitaratu ziren: *Jaungoiko-Zale*, *Zeruko Argia*, *Iruharrengo Prantziskotarra*, *Iruharrengo Irakaslea*, *San Francesen Deia*, *Jesus'en Biotzaren Deya*, *Euzko Deya*, *Fedearen Propagacioneco Urtecara*, *Eskualduna* eta *Argia*. Azken biak ez beste guztiak, erlijio aldizkariak ziren. Hari berean, 1930-32an hamalau aldizkari eta almanaka bat publikatzen hasi ziren han eta hemen. Inondik ere, 30eko hamarkadan kokatu ohi da euskal kazetagitzaileen boom-a Hego Euskal Herrian, hau da, Primo de Riveraren diktadura ondoko espainiar Errepublikara garai.

Lehen Mundu Gerra eta gero, 1914ko Gerla Handiaren ondotik, gauza asko aldatu ziren nazioarte giroan. Europak nagusi izateari utzi eta AEBek hartu zuten protagonismoa, eta hala Europan nola munduko lau ertzetan, hiriek gero baino gero garrantzi handiagoa hartu zuten. Ez alferrik, bertan sortu ziren eguneroko prentsa idatzia eta aipuan darabiltza-

gun aldizkariak –baita irratia, komikia, zinema, kartelak eta beste–, eta bertan izan zituzten kontsumitzaile sail handienak ere. Hedabideek, 20ko hamarkada horretan, eta orobat 30ekoan, batik bat hiritarra zuten xede.

Euskal Herriaz den bezainbatean ere, hirietan jo zuen goia euskara hutsezko kazetaritzak, nahiz irakurle guztiz gehienak ordu arte nekazari izan. Haatik, bestelako irakurleen ehizari lotuko zitzaion boom-aren garaiko euskarazko prentsa: irakurle berria, irakurle hirikoa, irakurle “moderno”.

EUSKO IKASKUNTZA

Lehen Mundu Gerraren krisia eta gero, produkzioa suak eta keak hartu zuen eta Euskal Herriko ontziok berealdiko etekinak izan zituzten. Haien gerizan, berriz, bete-betea jardun zuten euskal geografian zehar barreiatuak ziren lantegi eta tailer txikiak. Giro gori bero horretan, kultura berpizteko eta autonomia politikoa izateko salda egosi zen.

1917an, jeltzaleek Eusko Ikaskuntza eratzeke proposamena egin zuten Bizkaiko diputazioan, eta 1918ko udakoa dugu Eusko Ikaskuntzaren lehen batzarra Oñatin. Haren sabeletik sortuko zen,

ondoko urtean, Euskaltzaindia. Alabaina, lehenago ere baziren, Hegoan nahiz Iparrean, euskara eta euskal kultura sustatzeko elkarteak. Horra, adibidez, Nafarroako Euskara Elkargoa, Donostiako Euskal Esnalea eta Toribio Alzagaren Academia de la Lengua y Declamación Euskara; Euskaltzaleen Biltzarra Ipar Euskal Herrian... Boom-a gertatu baino lehen ere baziren aldizkariak. Horra, esaterako, *Euzkadi* jeltzalea, Azkueren *Euskalduna*, eta erlijio eta nekazaritzako hainbat agerkarirekin batera, aldizkari berezituagoak, nola baitziren Eusko Ikaskuntzak bultzaturiko hirurak: *Eusko Ikaskuntzaren Deia*, *Anuario de Eusko Folklore*, eta *RIEV*.

Eusko Ikaskuntzak, bestalde, ordezkari batzuek ukan zuen Madrileko Euskal Etxean eta Bartzelonan, eta, hain zuzen, Madriletik heldu zen *Argia* aldizkariara euskara hutsezko lehen komikiararen proiektua.

'ARGIA'

Dakiegunez, 1921eko apirilaren 21ekoa da *Argia* aldizkariaren lehenbiziko zenbakia, Donostian argitaratua, kaputxinoen ekimenez. Sei euskaltzale izan ziren eragile, hiruna apaiz eta lego.

argitaratu zen euskarazko komikiaren lehen zenbakia. Abdon Gonzalez de Alaiza jo izan da komiki-aldizkariaren egiletzat.

"Zenbat eta zenbat neska-mutiko ez ditugu beren eskuetan 'TBO' ta 'Pepito' ['Pulgarcito' esan nahiko zukeen] ta beste onelako ingitxoekin ikusten? Ba oraindano erdal-ingitxoak ibilli dituzten bezela, aurrera umeentzako euskal ingitxo polit bat izango dutela jakiteak nor poztuko ez du? "

Gregorio Muxika

"Madrid'tik dei bat etorri zaigu, orde. An bizi diran arkitekto euskaldun gazte batzuek eta an bertan arkitekto-ikaskizunetan dabiltzan euskaldun iaio batzuek irrintzi zorrotza bota digute. 'ARGIA egiten dezutenak' -esan digute-, gauzak ondo egiten badakizute. Euskalerriko nexka eta mutiltxoentzat aldizkingi atsegin bat ¿zer dala-ta ez dezute egiten? "

Gregorio Muxika

Batetik, Bitor Garitaonaindia *Garbi* eta Jesus Karrera josulagunak, eta Ramon Intzagarai *Elurmendi* genituzke. Bestetik, Gregorio Muxika *Jeme*, Ander Artzeluz *Luzear* eta Antonio Lizarraga. Alabaina, tartean ziren beste bi lagun ere, aipatu derrigorrak: Ambrosio Zatarain, dirua jarri ez ezik, "Nekazaritza" atalaz arduratu baitzen, eta Rikardo Leizaola, Donostiako Garibai kaleko Eneko Deuna'ren *irarkolaren* (inprimategiaren) jabea.

Intzagarai eta Muxika izan ziren, hasiera-hasieratik eta ororen gainetik, aldizkariaren ahots eta idazle, eta horren erakusgarri zuzen da aldizkariaren lehen orrialdeko "Astea" atala.

Primo de Riveraren diktadurapean ere, arrakasta izan zuen astekariak. Eta, nork daki, lainezaturik beharbada, 1924an batzaldi edo lehiketak egiten hasi ziren, eta, hitzez hitz, "sariketa ume-txoentzat". Ondoko urtean, *Argia* "Jolasak" atala argitaratzeari lotu zitzaion azkeneko orrialdean. Irakurleak zituen helburu, eta, besteak beste, haurrak xede. 1926an "Txistu'ren txokoa" publikatzen hasi ziren *Argia*-n, eta, urte horretan bertan, euskarazko komiki baten asmoa plazaratu zuten; alegia, ondoko urtean argitaratuko zen *Txistu*.

'TXISTU'

20ko hamarkadan, esan nahi baita, euskarazko aldizkari pila hura publikatzen ari ziren garaituan, Bartzelonan (Herrialde Katalanak) lau komiki-aldizkari, behintzat, sortu zituzten: *Dominguín* (1915), *TBO* (1917), *Charlot* (1919) eta *Pulgarcito* (1921). Sua bezela zabaldu ziren han eta hemen eta Hego Euskal Herrira heltzen zirela ez da dudarik, Gregorio Muxikak 1923ko maiatzaren 13ko *Argia*-ren 108. zenbakian idatzia jarraikiz dakigunez: "Zenbat eta zenbat neska-mutiko ez ditugu beren eskuetan *TBO* ta *Pepito* [*Pulgarcito* esan nahiko zukeen] ta beste onelako ingitxoekin ikusten? Ba oraindano erdal-ingitxoak ibilli dituzten bezela, aurrera umeentzako euskal ingitxo polit bat izango dutela jakiteak nor poztuko ez du? Euskerarentzat aurrerapen aundi-aundia ez ote da umeak, beren zaletasun bizienetako baten bitartez euskaltzaletzea? Auxe da, ba, Aita Kaputxinoak darabilkiten asmoa ta poz-pozik zorionduaz, erbesteko ingirik politena baño politagoa izatea opa diogu *Umeentzako euskal ingitxoa*'ri".

Asmoa ez zen berehalakoan haragitu. 1926ko urtarrilaren 10ean, arestian

aipatu dugun "Txistu'ren txokoa" argitaratzen hasi zen *Argia*, nahiz maiztasun jakinik gabe. Pertsonaia baten izena zen Txistu, eta atal hartan denbora-pasak, hitz-nahasteak, gurutzegramak eta beste ziren ageri.

MADRILGO EUSKALDUNAK

Urte berean, 1926ko apirilaren 18ko 261. zenbakian, neska-mutikoentzako aldizkariari ari da Gregorio Muxika, "Guziok txistulari" tituluaren azpian: "Umientzako aldizkari erreze, polit, alai onezaz, zenbat aldiz aritu ote gera berriketan!... Bear-bearrezkoa dala uste izan degu beti. Nolakoa izan bearko lukean ere argi ikusten genuen. Ainbeste orrialde... emen xantuak, emen ipuiak, emen izkirimiriak, txokuen asmaketak. Ala ere ez genuen egiten. ¿Zer zala-ta? ARGIA'k berak ere lana pranko ematen zigulako. Buru lana ta txanpon-lana. (...) Madrid'tik dei bat etorri zaigu, orde. An bizi diran arkitekto euskaldun gazte batzuek eta an bertan arkitekto-ikaskizunetan dabiltzan euskaldun iaio batzuek irrintzi zorrotza bota digute. 'ARGIA egiten dezutenak' -esan digute-, gauzak ondo egiten badakizute. Euskalerriko nexka eta mutiltxoentzat aldizkingi atsegin bat ¿zer dala-ta ez dezute egiten? Euskeraren alde egin liteken lanik ederrena orixe izango litzake. Aurrak atseginduaz euskalduntzea... ja zer lan eder ta txalogarria! ¿Zer dala-ta lan oni ez diozute ekiten? ¿Guk lagunduko dizutegu!"

Madriletik heldu zitzaaien berri ona, beraz. Arkitekto euskaldunak, eta arkitektura ikasten ari zirenak izango zituzten laguntzaile fidel. Gregorio Muxika ari zaigu: "Laguntza ori egizkua dala adierazteko, aldizkingi berriaren lau zenbaki egiteko aña gai bidaldu digute. Xantu politak, ederki baño ederkiago egiñak, ipuitxo parreragilleak, izkirimiriak... Aiek guziak ikusitakoan, bene-benetan poztu giñan, eta buruan generabilgun asmoa aurrera eramatea erabaki genuen. ¡Aupa, laister jaioko dan TXISTU pozgarria! (...) Baña... baña... ¿Ta dirua? TXISTU guk nai bezelakoa jaioko ta azi dedin, bi milla arpidedun bear omen dira (...) ¿Guziok arpidedun, guziok TXISTU zale, guziok TXISTU'lari! ¿Bi mila? ¿Baita bost ere!"". Bazekiten nolako aldizkingia nahi zuten: hamabostean behingo maiztasuna izango zuen eta zortzi orrialdekoa izango zen; horietarik bospasei, marrazkidunak; gainerakoak, asmakizun,

'Argia'-n 'Txistu'-ren argitalpena behin eta berriz eta askotan iragarririk ere, ezin komikia plazaratu. Javier Diaz Noci irakasle eta garaiko euskarazko prentsaren aztertzailearen arabera, dirurik eza izan zen atzeratzearen arrazoi nagusia

irakurgai eta bestelako. Neurritz, luzera-zabaleran *Argia*-ren tamainaren laurdena. Salneurria, hogeitazentimo. Urtebeteko harpidetza, hau da, hogeita sei zenbaki, bost pezeta, nahiz *Argia*-ren harpidedunek beherapena luketen, hau da, 4,50 pezeta urtean. Gainera, harpidedunen artean sariak banatzeko asmoa zuten. "Ama euskerak laztanduko zaitu!", zioen *Txistu*-ren harpidetza kanpainak. Hala ere, harpidetzak ez ziren behar beste etorri, aldizkingiak 7.000 irakurle zituen garaian ere, eta *Txistu* argitaratzea atzeratu egin zen. Ateratzeko zorian zela agindu zuten ekainean.

Ateratzeko zorian zela, uztaillean.

Oñatin eta Erreterian *Txistu* publikatzen laguntzeko talde bana osatu zuten. "¡Ori da, euskaldunak, ori, TXISTU benetan maitatzea! ¡Beste errietan ere onenbeste ez ote degu iritxiko! Lagun on askoak baditugu ba. ¡Ia, anaiak, TXISTU

LASTER IRTENGO DA ta ateak zabal arkituko al ditu gure etxe guzietan, gaurko txikiak bigar euskera alde guk baño askoz geiago egin dezaten!".

Ateratzeko zorian, omen, abuztuan. Ordukoa da Xenpelarren bertsoa: "Asko ta asko ikusten degu / iragarkia ARGIA'n / seme polit bat nola dagoen / orain jaio bearrian / Donostia'ko uri maitian / eta Garibai kalia: / pozez beterik gaude atzeko / bistatzen zeradenian".

Bitartean, ordea, *Txistu* atzeratu eta atzeratu ari zen...

ABDON GONZALEZ DE ALAIZA

Argia-n *Txistu*-ren argitalpena behin eta berriz eta askotan iragarririk ere, ezin komikia plazaratu. Javier Diaz Noci irakasle eta garaiko euskarazko prentsaren aztertzailearen arabera, dirurik eza izan zen atzeratzearen arrazoi nagusia. "Euskaldun aberatsen laguntza" ere eskatu zuten *Argia*-koek, eta jaso ere bai halako batean, 1926ko uztailaren 4ko *Argia*-ren zenbakian irakurtzen ahal denez: "Le-nengo urterako amar arpide, bigarren urterako sei ta irugarren urterako iru ordaindu dizkigu, ta ez or oxta-oxta, ez, gañezka baizik. Onelako laguntza asko izan bagenu aspaldi irtengo zan oraindik jaio bidean dagon aldizkingi polita". Diru gehiago ere lortu zuten harrezkero, irailaren 26ko zenbakian irakurtzen denez: 100 pezeta hartu zituzten "Garteiz" izeneko saria banatzeko. Ondoko hilabete-ean, urrian, beste diru-laguntza bat ere jaso zuten *Argia*-n, 50 pezetakoa, "Alaiza saria" antolatzeko, Abdon Gonzalez de Alaiza Azazetaren izenean, alegia, zeina urte horretako uztailaren 15ean hil baitzen.

Diru gabeziarekin batera, Gonzalez de Alaizaren heriotzak atzerarazi zuen *Txistu*-ren jaiotza. Ez alferrik, 1927ko urtarrian, *Txistu*-ren lehen zenbakia

'TXISTU', JAVIER DIAZ NOCIEN ARABERA

"Testua eta marrazkiak osagai dira *Txistu*-n, ezin genezake bata bestea gabe ulertu. *Balloon* edo *globorik* ez agertu arren, *Txistu*-n hitzak marrazkien azpian kokatzen baitziren, didaskalietan, erabat komikia zen. Egitura narratiboa xehea zuen, oso: ipuintxo moduko bat baino ez zen haren edukia, azkeneko ikaskizun eta guzti, kanpoko kontalari batek kontatua (...) Horrek ez du esan nahi, alabaina, *Txistu* mespretxatu behar dugunik. Lehenengo euskal komikia sortzeko asmoak hainbat neke eta lan eragin zituen. Bestalde, sortzaileen helburua euskara hedatzea zen. Eta Espainiako Estatuan egiten ziren gainerako komikiak ere *Txistu*-ren antzekoak ziren".

argitaratzearekin batera, proiektuaren "sustatzaile beroena"-ren heriotzari egotzi zioten atzerapena. Aipu horren bidez jakin dugu Gonzalez de Alaiza *Txistu*-ren bultzatzaileetan zela. Haren izenik baizik ez dugu ezagutzen.

Abdon Gonzalez de Alaiza Azazeta (Musitu, 1876 - 1926), iragan mendearen lehen laurdenean Madrilan egosi ohi ziren euskal gauza guztien piztaile nagusia, oraindik orain arte euskarazko lehen komiki-aldizkari *Txistu*-ren egilezat joa izan dena... ●